

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΩΝ πού συσσωματώνονται σέ τοῦτο τόν τόμο, εἶναι νά δοθεῖ στόν μελετητή τοῦ Καβάφη ἡ δυνατότητα νά ἔρθει σέ δειγματοληπτική μά, ὅσο γίνεται, πιά οὐσιαστική ἐπαφή μέ τήν ἤδη ὑπερβολικά διογκωμένη καβαφική βιβλιογραφία, μέσα ἀπό ἕνα σχῆμα πού προσπαθεῖ νά τιθασεύσει καί νά παρουσιάσει τò ὕλικò ἀπό ἱστορική, θεματική καί ἀξιολογική ἀποψη.

Ἔτσι, ἡ ἐπιλογή χωρίζεται σέ τέσσερις ἐνότητες.

Τήν πρώτη ἐνότητα ἀπαρτίζουν δύο «εἰσαγωγικά» κείμενα. Στό πρῶτο (Πιερχής: 1985) δίνεται ἕνα βιογραφικό διάγραμμα τοῦ Καβάφη, στό ὁποῖο καταβάλλεται συγχρόνως προσπάθεια νά διαφανεῖ ἡ βασική πορεία τῆς καλλιτεχνικῆς ἐξέλιξης καί ὠρίμανσης τοῦ ποιητῆ. Στό δεύτερο (Δασκαλόπουλος: 1985), ἔχουμε μιὰ συνοπτική κριτική ἐπισκόπηση τῶν καβαφικῶν ἐρευνῶν ἀπό τò 1903, ὅποτε δημοσιεύτηκε τò ἱστορικό ἄρθρο τοῦ Ξενόπουλου γιά τόν Καβάφη στά *Παναθηναία*, ἕως τόν Ἰούλιο τοῦ 1983, ὅποτε τò Συμπόσιο Ποίησης τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν ἀφιερῶθηκε στήν ποίηση τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ.

Τῆ δεύτερη ἐνότητα ἀποτελοῦν τέσσερα κείμενα τὰ ὁποῖα γιά διαφορετικούς λόγους μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὡς «ἱστορικά»: ἡ διάλεξη τοῦ Παύλου Πετρίδη (1909) εἶναι ἡ πρώτη δημόσια διάλεξη πού ἔγινε γιά τόν Καβάφη καί, συνεπῶς, κατέχει, πρὶν ἀπ' ὅλα, τò προνόμιο τῆς «πρωτιᾶς», ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὅποια ποιοτική της στάθμη, ἡ ὁποῖα δὲν θά πρέπει νά ὑποτιμηθεῖ, ἀφοῦ, καθὼς ἔχει ὑποστηριχθεῖ (Τσίρ-

κας), είναι πιθανόν το κείμενο τῆς διάλεξης αὐτῆς νὰ τὸ ὑπαγόρευσε ἢ νὰ τὸ θεώρησε ὁ ἴδιος ὁ ποιητής. Ὡστόσο, τὸ τελευταῖο ἔχει ἀμφισβήτηθεϊ, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ προκειμένου γιὰ τὴν διάλεξη Σεγκοπούλου (1918), ἔχουμε σήμερα πειστικά τεκμήρια γιὰ τὴν ἐνεργητικὴ συνεργασία ἐκ μέρους τοῦ ποιητῆ. Μποροῦμε, ἐπομένως, νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ κείμενο μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Καβάφης κάνει τὴν πρώτη δημόσια, ἔμμεση, ἀλλὰ οὐσιαστικὴ, καθὼς ἀποδείχτηκε, παρέμβαση στὸ χῶρο τῆς κριτικῆς προσέγγισης καὶ προβολῆς σημαντικῶν ὄψεων τοῦ ἔργου του. Τέλος, μὲ τὸ κείμενο τοῦ Ξενόπουλου (1903) καὶ τοῦ Forster (1919) εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Καβάφης εἶχε τὶς πρῶτες, ἀξιοσέβαστες καὶ βαρυσήμαντες συστάσεις ἀντίστοιχα στὸ πλατύτερο ἑλληνικὸ καὶ ἀγγλοσαξωνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινό.

Στὴν τρίτη καὶ στὴν τέταρτη ἐνότητα παρουσιάζεται μιὰ ἐκλογή ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα, κατὰ τὴν κρίση μου, κείμενα ποὺ προσφέρει ἡ καθαφικὴ βιβλιογραφία (αὐτόνομα ἄρθρα εἴτε μικρότερες ἐνότητες ποὺ ἀποσπάστηκαν ἀπὸ ἐκτενέστερες μελέτες). Ἡ διάκριση σὲ παλαιότερη (ἐνότητα Γ') καὶ νεότερη κριτικὴ (ἐνότητα Δ'), μολονότι ἔχει συμβατικὸ χαρακτήρα, θέλει νὰ ὑποδηλώσει μιὰ βασικὴ διαφοροποίηση ποὺ παρατηρεῖται στὴν κριτικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ καθαφικοῦ ἔργου ἀνάμεσα στὶς παλαιότερες φιλολογικὲς γενεές (τοῦ '10, τοῦ '20 καὶ τοῦ '30) καὶ στὶς μεταπολεμικές. Ὅσο, λ.χ. καὶ ἂν οἱ καλύτερες στιγμὲς τοῦ κριτικοῦ λόγου τῶν παλαιότερων γενεῶν χαρακτηρίζονται ἐκτὸς ἀπὸ κριτικὴ καὶ ἀπὸ μιὰ πρόθεση φιλολογικῆς προσέγγισης τῆς καθαφικῆς ποίησης, ἡ καθαυτὸ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἀνάλυση ἐγκαινιάζεται καὶ συνεχίζεται στὸ χῶρο τῶν καθαφικῶν μελετῶν μὲ ἐκπροσώπους τῶν μεταπολεμικῶν γενεῶν. Οἱ τελευταῖοι εἶναι καὶ γιὰ βιολογικοὺς λόγους πιὸ οὐδέτεροι καὶ πιὸ ἀντικειμενικοὶ συγκρινόμενοι μὲ τὴ «θερμότερη» καὶ γενικὰ συναισθηματικότερη (μὲ θετικὸ καὶ ἀρνητικὸ χαρακτήρα) σχέση ποὺ ἀνέπτυξαν ἄρκετοὶ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους μὲ τὸ καθαφικὸ ἔργο, ἴσως καὶ ἐξαιτίας τῶν εὐκαιριῶν ποὺ εἶχαν γιὰ προσωπικὴ γνωριμία καὶ ἐπαφές μὲ τὸν ἴδιο τὸν ποιητῆ.

Τὸ ὄριο, πάντως, τῆς νέας φάσης στὴν ὁποία μπῆχαν μεταπολεμικῶς οἱ καθαφικὲς μελέτες προσδιορίζεται καὶ ἀπὸ τὴν πολυσήμενη παρέμβαση τοῦ Γ. Π. Σαββίδη, στὸν ὁποῖο ὀφείλεται καὶ ἡ πρώτη διδακτορικὴ διατριβὴ μὲ ἀντικείμενο τὴν ποίηση τοῦ Καβάφη. Οἱ καθαφικὲς ἐργασίες τοῦ Σαββίδη ἐγκαινιάζουν τόσο στὸν ἐκδοτικὸ καὶ τὸ βιβλιογραφικὸ ὅσο καὶ στὸν κριτικὸ τομέα μιὰ νέα, συνειδητὴ προσπά-

θεια ἐπιστημονικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ καθαφικοῦ ἔργου, θέτοντας ἔτσι τὶς βάσεις γιὰ στερεότερες ἀπὸ φιλολογικὴ καὶ ἀνθεκτικότερες ἀπὸ κριτικὴ ἄποψη μελέτες τοῦ ἔργου τοῦ ποιητῆ.

Σὲ αὐτὴ τὴν τέταρτη καὶ τελευταία ἐνότητα ἔγινε προσπάθεια νὰ παρουσιαστῆ δειγματοληπτικὰ καὶ ἡ ἀρκετὰ πλούσια ὁμάδα κειμένων πού ἀφοροῦν ἀναλύσεις ἢ κριτικὰ δοκίμια γιὰ μεμονωμένα καθαφικά ποιήματα· ὅπως εἶναι, λ.χ., ἡ προδρομικὴ ἀνάλυση τοῦ «Θυμῆσου, Σῶμα» ἀπὸ τοὺς Roman Jacobson καὶ Πέτρο Κολακλίδη, ἡ ὁποία, ἤδη τὸ 1966 ἐγκαινιάζει στὸν χῶρο τῶν καθαφικῶν μελετῶν τὴν αὐστηρὴ ἐφαρμογὴ μεθόδων ἀνάλυσης πού στηρίζονται στὴ σύγχρονη θεωρία τῆς λογοτεχνίας· ἢ ἡ δοκιμὴ μιᾶς νεότερης ἀνάγνωσης τοῦ «Δαρείου» ἀπὸ τὸν Δ. Ν. Μαρωνίτη, στὰ 1970, μιὰ φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ προσπάθεια, πού ἐγκαινιάζει μιὰ νέα προοπτικὴ ὑποδοχῆς, ἐπανεκτίμησης καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ καθαφικοῦ κειμένου μέσα στὰ συμφραζόμενα τῆς τρέχουσας πολιτικῆς ἱστορίας.

Τέλος, τὴν ἐπιλογὴ τῶν κειμένων συμπληρώνει μιὰ «Ἐπιλογὴ βιβλιογραφίας γιὰ τὸν Κ. Π. Καβάφη», στὴν ὁποία τό ὕλικό κατανέμεται σὲ ἕξι εἰδολογικὲς ἐνότητες: «Κείμενα»-«Σχόλια»-«Λεξικά, Βιβλιογραφία, Πίνακες»-«Ἀφιερώματα»-«Κριτικὰ δοκίμια καὶ φιλολογικὲς μελέτες»-«Βιογραφικὲς μονογραφίες». Πρόκειται γιὰ ἕναν ὁδηγὸ (οὐσιαστικὰ καμωμένο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γ. Π. Σαββίδη στὰ 1977 καὶ συμπληρωμένο ἀπὸ ἐμένα ἕως τὸ 1993), μὲ τὸν ὁποῖο ὁ μελετητὴς θὰ μπορεῖ, ἐφόσον δὲν ἐπαναπαυτεῖ στὴν ἀποκλειστικὴ χρῆση αὐτοῦ τοῦ τόμου, νὰ ἔλθει σὲ οὐσιαστικότερη ἐπαφὴ μὲ τὴν καθαφικὴ βιβλιογραφία.

Ἡ ἐπιλογὴ αὐτὴ περιλαμβάνει μελέτες πού ἔχουν γραφτεῖ ἢ μεταφραστεῖ στὴν ἐλληνικὴ. Ἔτσι δὲν περιέχει κείμενα (ὅπως τῶν Beaton, Bowersock, Jurdanis, Lavagnini, Peri, Pinchen, Poggioli), πού θὰ εἶχαν τὴ θέση τους σὲ μιὰν ιδεώδη ἀνθολογία κριτικῶν κειμένων γιὰ τὸν Καβάφη.

*Λευκωσία*

*Ἀπρίλιος 1993*

ΜΙΧΑΛΗΣ ΠΙΕΡΗΣ

Α'

Δύο εισαγωγικά κείμενα

Μιχάλης Πιερής

## ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

**Καβάφης, Κωνσταντῖνος** (Ἀλεξάνδρεια, 1863-1933). Ποιητής με παγκόσμια ἀκτινοβολία, μία ἀπό τις σημαντικότερες μορφές τῆς νεο-ελληνικῆς ποίησης. Ἐνατο καὶ τελευταῖο παιδί τοῦ Πέτρου Ἰ. Καβάφη, (Κωνσταντινούπολη, 1814 – Ἀλεξάνδρεια, 1870), μεγαλέμπορου βαμβακιῦ, ἀπὸ φαναριώτικο γένος πὺ οἱ ρίζες του φαίνεται πὺς εἶναι βυζαντινὲς καὶ τῆς Χαρίκλειας, τὸ γένος Φωτιάδῃ, (Νιχώρι Κωνσταντινουπόλεως, 1834 – Ἀλεξάνδρεια, 1899) ἀπὸ παλαιότατη οἰκογένεια τῆς Πόλης, ἔζησε τὰ πρῶτα παιδικὰ του χρόνια στὴν Ἀλεξάνδρεια, μέσα σὲ ἐξαιρετικὲς συνθηκὲς εὐημερίας. Στὸ ἰσόγειο τοῦ διώροφου σπιτιοῦ τῶν Καβάφηδων στὴν ἀριστοκρατικὴ ὁδὸ Σερῖφ, στεγάζονταν τὰ γραφεῖα τοῦ ἀκμαίου ἐμπορικοῦ οἴκου «Καβάφης & Σία» (κύριος συνεταῖρος ὁ Γεώργιος Καβάφης, θεῖος τοῦ ποιητῆ, ἐγκαταστημένος στὸ Λονδίνο), ἐνῶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου Καβάφη «ζοῦσε μεγάλα» στὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο πάτωμα, διατηρώντας Γάλλο παιδαγωγό, Ἀγγλῖδα τροφὸ (nurse), Ἑλληνες ὑπηρέτες, Ἰταλὸ ἀμαξὰ καὶ Αἰγύπτιο σείση (θυρωρό). Ὡστόσο, με τὸν πρόωρο, σχετικὰ, θάνατο τοῦ Πέτρου Καβάφῃ τὸ 1870, ἀρχίζει, οὐσιαστικά, καὶ ἡ σταθερὴ πορεία τῆς οἰκογένειας πρὸς τὴν οἰκονομικὴ κρίση καὶ τὴν παρακμὴ. Ἦδη στὰ 1872, δύο μόλις χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συζύγου τῆς, ἡ Χαρίκλεια ὑποχρεώνεται νὰ διαλύσει τὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Σερῖφ καὶ νὰ φύγει με τὰ παιδιὰ τῆς στὴν Ἀγγλία, ὅπου θὰ παραμείνει ἐπὶ ἕξι χρόνια, με κύριο τόπο διαμονῆς τὸ Λίβερπουλ, ἐνῶ ἓνα μικρὸ διάστημα θὰ

τὸ περάσουν στὸ Λονδῖνο. Ὁ Καβάφης, ὅταν φεύγουν γιὰ τὴν Ἀγγλία, εἶναι ἑννέα χρονῶν καὶ ὅταν ἐπιστρέφουν στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸ 1878, εἶναι δεκαπέντε. Εἶναι φανερό, ἐπομένως, ὅτι ὁ ποιητὴς ἔκανε ἕνα μεγάλο μέρος τῶν ἐγκύκλιων καὶ τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν του στὴν Ἀγγλία. Ἔμαθε, ἔτσι, σὲ βάθος τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, μέσα στὸ φυσικὸ της χῶρο, ἐνῶ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ καλλιεργήσει τὴν ἔμφυτη ροπή του πρὸς τὰ Γράμματα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποκτήσει τὶς βασικὲς παιδευτικὲς του συνήθειες μέσα στὸ δοκιμασμένο ἀγγλικὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, κάτι ποῦ θὰ σημαδέψει γενικότερα τὴν παιδεία του καὶ θὰ ἔχει μιὰ θετικὴ ἐπίδραση στὴν ὅλη πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ του ἀνέλιξη.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του, πάντως, στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὁ ποιητὴς θὰ συνεχίσει τὶς βασικὲς του σπουδὲς στὸ ἐμποροπρακτικὸ Λύκειο «Ὁ Ἑρμῆς» τοῦ Κωνσταντίνου Α. Παπαζῆ, σχολεῖο ποῦ ἰδρύθηκε στὰ 1881 καὶ στὸ ὁποῖο φοιτοῦν ἐπίσης, οἱ παιδικοὶ του φίλοι Μικὲς Ράλλης καὶ Στέφανος Σκυλίτσης, ἴσως καὶ οἱ Τζῶν Π. Ροδοκανάκης καὶ Κίμων Περικλής. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὑπάρχουν στοιχεῖα ὅτι κατὰ τὸ διάστημα ποῦ μεσολάβησε ἀνάμεσα στὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ στὸ ξεκίνημα τῆς φοίτησης στὸν «Ἑρμῆ» (1878-81), ὁ Καβάφης εἶχε ἀρχίσει νὰ μελετᾷ καὶ νὰ ἐργάζεται πνευματικὰ ἀπὸ μόνος του, χρησιμοποιοῦντας βιβλία ἀπὸ τὶς δανειστικὲς βιβλιοθήκες τῆς Ἀλεξάνδρειας. Οἱ πρῶτες, λοιπόν, προσπάθειες τοῦ κατὰ βάση αὐτοδίδακτου, «σοφοῦ γέρου τῆς Ἀλεξάνδρειας» νὰ καλύψει τὰ κενὰ τῶν βασικῶν του γνώσεων καὶ νὰ αὐξήσει τὴν πνευματικὴ του περιουσία, ἀνάγονται στὰ χρόνια αὐτά. Σὲ τούτῃ τὴν τριετία, ἄλλωστε, ἀνάγεται καὶ ἡ φιλόδοξη προσπάθειά του νὰ συντάξει ἕνα ἱστορικὸ λεξικὸ, προσπάθεια ποῦ τελικὰ δὲν ὀλοκληρώθηκε ἀφοῦ τὰ λήμματα τοῦ νεανικοῦ αὐτοῦ ἔργου τοῦ φιλόλογου-ποιητῆ, σταμάτησαν «στὴ μοιραία λέξη Ἀλέξανδρος».

Στὰ 1882 ἔγινε μιὰ νέα οικογενειακὴ μετακίνηση. Αὐτὴ τὴ φορά πρὸς τὴν Πόλη. Αἰτία ἡ ἐθνικιστικὴ ἐπανάσταση τοῦ Ἀραμπι! στὴν Αἴγυπτο καὶ οἱ ταραχὲς ποῦ ἀκολούθησαν, κάνοντας τὴ θέση τῶν ἐκεῖ Εὐρωπαίων ἐπισφαλῆ. Στὴν Πόλη θὰ παραμείνουν τρία χρόνια (ὡς τὸν Ὀκτ. τοῦ 1885), φιλοξενούμενοι τοῦ φαναριώτη παπποῦ του Γεωργάκη Φωτιάδη. Ὁ ποιητὴς φαίνεται πῶς, ἀπὸ ψυχολογικὴ καὶ συναισθηματικὴ ἄποψη, ἦταν προετοιμασμένος γιὰ τούτῃ τὴ νέα ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ γενέτειρά του, ἀφοῦ ἡ σχέση του μαζί της φαίνεται πῶς βρισκόταν ἀκόμη σὲ ἕνα στάδιο προστριβῆς: «... Ὅταν διατείνεσαι ὅτι μι-

σεις τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ὅλο αὐτὸ τὸ τίποτε δὲν σὲ πιστεῦω» (ἐπιστολὴ Μικῆ Ράλλη τῆς 28-2-1883). Ἡ τριετής, πάντως, παραμονὴ στὴν Πόλη θὰ σταθεῖ ἰδιαίτερα κρίσιμη γιὰ τὸν Καβάφη, πρὸς διάφορες κατευθύνσεις. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀποφεύγει κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ νὰ ἐνημερώσει τοὺς φίλους του γιὰ τὴν ἰδιωτικὴ του ζωὴ, ἐνῶ, καθὼς πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὶς ἀνέκδοτες βιογραφικὲς σημειώσεις τῆς Ρίκας Σεργιοπούλου, «ὁ ὁμοσεξουαλισμὸς του ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται στὰ 1883». Γνωρίζουμε, ἀκόμη, ἀπὸ γράμμα τῆς νονᾶς του, Ἀμαλίας Πιταρίδου-Πάππου τῆς 22-11-1883, ὅτι ὁ Καβάφης τῆς εἶχε ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμία νὰ τὸν βοηθήσει γιὰ νὰ ἀκολουθήσει πολιτικὸ καὶ δημοσιογραφικὸ στάδιο.

Ὡστόσο, τὸ πιὸ ἀξιοσημείωτο στοιχεῖο τῆς περιόδου αὐτῆς, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ παραμονὴ του στὴν Πόλη συμπίπτει μὲ τὶς πρῶτες μαρτυρημένες συστηματικὲς του προσπάθειες νὰ ἐπιδοθεῖ στὴν τέχνη τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Ἀπὸ τεκμήριο τῆς πρώιμης αὐτῆς προσπάθειας τοῦ Καβάφη, ἀποτελεῖ μιὰ ομάδα ἀδημοσίευτων ἀπὸ τὸν ἴδιο ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξέδωσε, μαζί μὲ ἄλλα ἀνέκδοτα ποιήματα, τὸ 1968 ὁ Γ. Π. Σαββίδης.<sup>2</sup> Δύο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι γραμμένα στὰ ἀγγλικά, μαρτυρῶντας ἐξαρχῆς τὴν ἐκφραστικὴ διγλωσσία τοῦ Καβάφη, στοιχεῖο πού χαρακτηρίζει γενικότερα τὴν ὅλη συγγραφικὴ του προσπάθεια. Ἡ χρῆση τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας, ἰδίως γιὰ τὴν καταγραφή τῶν στοχασμῶν του καθὼς καὶ τῶν αὐτοσχολίων πού ἀφοροῦν τὰ ποιήματά του, ἀποτελεῖ κύριο στοιχεῖο τοῦ πεζοῦ λόγου τοῦ ποιητῆ, ὡς καὶ τὴν ὠριμὴ φάση τῆς συγγραφικῆς του ἱστορίας. Μιὰ ἄλλη ὄψη τοῦ γλωσσολογικοῦ Καβάφη, πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς ποιητικῆς του φυσιογνωμίας, εἶναι καὶ ἡ ἀβίαστη προσφυγὴ του, κατὰ τὶς πρῶτες αὐτὲς συγγραφικὲς του ἐκδηλώσεις, στὴ δημιουργικὴ μετάφραση καὶ τὴν ποιητικὴ διασκευή. Ἔτσι, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐπεξεργάζεται μιὰ διασκευή του ἀπὸ μπαλάντα τῆς Ἀγγλίδας ποιήτριας λαίδης Βάρναδ μὲ τίτλο *Μάταιος μάταιος ἔρωσ*, ἔργο πού θὰ τὸ δουλέψει ξανά φτάνοντας τελικὰ σὲ ἓνα δικό του ποιητικὸ ἀποτέλεσμα (τὸ γνωστὸ ἀποκρηυγμένο ποίημα *Ἐνας Ἐρως*). Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὸ τοπίο τῆς Πόλης, τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι προκαλεῖ στὸν ποιητὴ μιὰ ψυχικὴ εὐφορία, θὰ τὰ συναντήσουμε ὑπαινικτικὰ ἀποτυπωμένα ἢ καὶ προβεβλημένα σὲ ποιήματα πού γράφει κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ, ὅπως τὸ *Ὁ Βεῖζαδὲς πρὸς τὴν ἐρωμένη του* (1884) καὶ *Dünya Guzeli* (1884), ἀλλὰ ἰδίως *Τὸ Νιχώρι* (1885), μιὰ συγκινη-

μένη «ἔκφραση» τῶν φυσικῶν καλλονῶν τοῦ πολιτικού τοπίου τὸ ὁποῖο, ἄλλωστε, ὁ Καβάφης θὰ τὸ ὑμνήσει καὶ στὸ πρῶτο λογοτεχνικό του πεζό, τὸ *Μία νύξ στὸ Καλντέρι* (1884). Ἀπὸ καλλιτεχνική, πάντως, ἀποψη, μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι, γενικά, οἱ πρῶτες αὐτὲς ποιητικές προσπάθειες τοῦ Καβάφης, βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπίδραση τοῦ ἀθηναϊκοῦ ρομαντισμοῦ: καθαρεύουσα γλῶσσα, ἀπαισιόδοξη φιλοσοφία, θέματα τυπικά στὸν πεισιθάνατο ἀθηναϊκὸ ρομαντισμό.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1885, ὁ Καβάφης ἐπιστρέφει στὴν Ἀλεξάνδρεια μαζί με τὴ μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς του Ἀλέξανδρο καὶ Παῦλο. Πρῶτο, σημαντικό στοιχεῖο ἀπὸ βιογραφικὴ ἀποψη κατὰ τὴ νέα αὐτὴ περίοδο στὴν Ἀλεξάνδρεια, εἶναι ἡ ἀπόφαση τοῦ Καβάφης νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἀγγλικὴ ὑπηκοότητα, τὴν ὁποία εἶχε ἀποκτήσει ὁ πατέρας του γύρω στὰ 1850, καὶ νὰ πάρει τὴν ἐλληνική. Ἀρχίζει νὰ ἐργάζεται, ὅχι ἀκόμη συστηματικά, ἀλλάζοντας διάφορα ἐπαγγέλματα ὅπως τοῦ δημοσιογράφου (1886), τοῦ μεσίτη στὸ Χρηματιστήριο Βάμβακος (1888) καὶ τοῦ ἄμισθου γραμματέα στὸ Γραφεῖο Ἀρδεύσεων (1889-1892), ὑπηρεσία μετὰ Ἀγγλοὺς προϊστάμενους, ὅπου ὁ Καβάφης θὰ προσληφθεῖ ὡς ἔκτακτος ἔμμισθος ὑπάλληλος τὸ 1892 καὶ θὰ ἐργαστεῖ μόνιμα ἐκεῖ ἐπὶ τριάντα χρόνια, ὡς τὸ 1922, φτάνοντας στὸ βαθμὸ τοῦ ὑπομηματοάρχῃ. Ἡ σημαντικότερη, ὡστόσο, χρονολογικὴ τομὴ ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξη τοῦ καθαφικοῦ ἔργου, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, τοποθετεῖται στὰ 1891. Τὴ χρονιά αὐτὴ ὁ Καβάφης ἐκδίδει σὲ μονόφυλλο τὸ πρῶτο πραγματικά ἀξιόλογο ποίημά του (τὸ *Κτίσται*) καὶ δημοσιεύει μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ πεζὰ του κείμενα, ὅπως τὰ δύο περὶ τῶν «Ἑλγινείων» ποὺ παρουσιάζουν δημόσια τὴν πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ ποιητῆ, ἢ τὰ *Ὀλίγαι λέξεις περὶ στιχογραφίας*, *Ὁ Σακεσπῆρος περὶ τῆς ζωῆς* καὶ *Ὁ καθηγητὴς Βλάχη περὶ τῆς νεοελληνικῆς*, στὰ ὁποῖα προβάλλονται οἱ κύριες ἀρετὲς τοῦ φιλολόγου καὶ τοῦ κριτικοῦ Καβάφης: καθαρὴ σκέψη, λεπτὲς παρατηρήσεις, ἐνάργεια καὶ σαφήνεια κατὰ τὴ διατύπωση. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἀκόμη, ὅτι τὴν ἴδια αὐτὴ χρονιά ὁ Καβάφης πειραματίζεται δημιουργικά γράφοντας ἓνα «δισυπόστατο ποίημα», στὸ ὁποῖο ἐνσωματώνει μεταφρασμένες περικοπὲς ἀπὸ τὸ περίφημο ποίημα *Correspondances* τοῦ Μπωντλαίρ,<sup>3</sup> ποίημα ποὺ κατέχει θεμελιακὴ θέση στὴν ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συμβολισμοῦ. Ἡ πειραματικὴ αὐτὴ διασταύρωση τοῦ Καβάφης, ἀλλὰ καὶ ἡ σοβαρὴ θητεία του κατὰ τὴ δεκαετία ποὺ ἀκολουθεῖ στὰ καλλιτεχνικά κινήματα τοῦ παρνασσιζμοῦ καί, ἰδίως, τοῦ συμβολισμοῦ, εἶναι καθορι-



στικῆς σημασίας για τὴν ὅλη ποιητικὴ του προσπάθεια. Στὴν πραγματικότητα, ὅλα σχεδὸν τὰ ἀριστουργήματα τῆς πρώιμης περιόδου τῆς καθαφικῆς ποίησης, γράφονται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ συμβολισμοῦ. Πρόκειται γιὰ ποιήματα ποὺ ἀγαπήθηκαν καὶ συζητήθηκαν πολὺ, ὅπως τὰ *Κεριά* (1893), *Στὴν ἴδια Πόλη* [α' γραφὴ τοῦ *Ἡ Πόλις*] (1894), *Ἕνας Γέρος* (1894), *Πολυέλαιος* (1895), *Τείχη* (1896), *Τὰ Παράθυρα* (1897), *Περιμένοντας τοὺς Βαρβάρους* (1899), *Che fece il Gran Rifiuto* (1899) καὶ τὸ *Πρῶτο σκαλί* (1899). Μὲ τέτοια ποιήματα ὁ Καβάφης κατορθώνει νὰ ξεπεράσει τὴν ἐξωτερικότητα, τὴ ρητορεία, τὸ στόμφο, γνωρίσματα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐντελῶς πρώιμης φάσης τῆς συγγραφικῆς του ἱστορίας κατὰ τὴν ὁποία μαθήτευσε στὸ φαναρισμὸ καὶ στὸν ἀθηναϊκὸ ρομαντισμὸ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα βιογραφικὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς, θὰ πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ σημειωθεῖ ὁ θάνατος τῆς μητέρας τοῦ ποιητῆ Χαρίκλειας τὸ 1899, γεγονός ποὺ φαίνεται ὅτι συγκλόνισε τὸν Καβάφη «ὁ ὁποῖος τὴν ἐλάτρευε». Ἀπὸ τεκμήριο τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ τῆς συγκίνησης ποὺ τοῦ προκάλεσε ὁ θάνατός της, ἀποτελεῖ ἓνα ἀνέκδοτο στενογραφημένο ἡμερολόγιο, στὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς κατέγραψε ἀναδρομικὰ διάφορα στιγμιότυπα ἀπὸ τὴ ζωὴ, τὴν ἀρρώστια καὶ τίς τελευταῖες ἡμέρες τῆς Χαρίκλειας Καβάφη.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ πρώτη περίοδος ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ θάνατο τῆς μητέρας του (1900-3), σηματοῦεται ἀπὸ μετακινήσεις καὶ ταξίδια τὰ ὁποῖα, ἐνδεχομένως, θὰ μπορούσαν νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴ νέα καλλιτεχνικὴ μετατόπιση τοῦ Καβάφη, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει σιγά-σιγά νὰ ἀπαγκιστρώνεται κατὰ τὴν τριετία αὐτὴ ἀπὸ τὸν παρνασσισμὸ καὶ τὸν συμβολισμὸ καὶ νὰ κατακτᾷ μιὰ νέα ρεαλιστικὴ φωνή. Στὰ 1900 κάνει ἓνα σύντομο ταξίδι στὸ Κάιρο καὶ τὸ 1901 ἓνα μεγαλύτερο στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ ὁποῖο γνωρίζεται μὲ τὸν Ξενοπούλου<sup>4</sup> καὶ τὸν Πολέμη.<sup>5</sup> Ἡ σημασία τοῦ δευτέρου ταξιδιοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Καβάφης κράτησε ἓνα λεπτομερὲς ἡμερολόγιο στὰ ἀγγλικά, εἶναι μεγάλη. Ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς θὰ σχολιάσει σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴν ἐξαδέλφη του Μαριγώ, ὅτι πηγαίνοντας στὴν Ἀθήνα αἰσθανόταν ὅπως ἓνας πιστὸς ποὺ πῆγαινε προσκυνητὴς στὴ Μέκκα. Τὸ 1903 ταξιδεύει γιὰ δευτέρου φορά στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ γνωρίζεται μὲ τὸν Πορφύρα,<sup>6</sup> ἐνῶ στὶς 30 Νοεμβρίου τῆς ἴδιας χρονιάς δημοσιεύεται στὰ *Παναθήναια* τὸ ἱστορικὸ ἄρθρο τοῦ Ξενοπούλου γιὰ τὸν Καβάφη μὲ τίτλο «Ἕνας Ποιητὴς». Τὸ 1902 γράφει τὴ στιχουργικὴ μελέτη *Ἡ συνάντησις τῶν φωνηέ-*

ντων ἐν τῇ προσωπίᾳ, κείμενο πὸ μαρτυρᾶ βαθιὰ γνώση τῆς νεοελλη-  
νικῆς ποιητικῆς παράδοσης, καὶ τὸ 1903 τὸ σημαντικότερο πεζὸ του  
κείμενο, τὸν «φιλοσοφικὸ ἔλεγχον» τῶν ποιημάτων του πὸ εἶναι γνω-  
στὸ μὲ τὸν τίτλον *Ποιητικῆ*.

Μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ 20οῦ αἰ. (1900-3), ἀλλὰ ἰδίως μετὰ τὴ σημα-  
ντικὴ γιὰ τὸ καθαφικὸ ἔργον τομῆ τοῦ 1911, καὶ ὡς τὸ θάνατό του  
(1933), ὁ Καβάφης μπαίνει σὲ μιὰ περίοδο, μὲ ἐνοποιητικὸ χαρακτη-  
ριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχει βρεῖ τὴν προσωπικὴν του φωνή, ἀρχίζει πιά  
νὰ συγκροτεῖ τὴ δική του ποιητικὴ περιοχὴ, ἣ ὅποια μάλιστα, κατὰ  
τὸν ἴδιον τὸν ποιητὴ ὀρίζεται ἀπὸ τρεῖς μεγάλους θεματικούς κύκλους  
πὸ συγχὰ συμπλέκονται μέσα στὸ πλαίσιον τοῦ ἴδιου ποιήματος. Πρό-  
κειται γιὰ τὸ φιλοσοφικόν, τὸν ἱστορικὸν καὶ τὸν ἡδονικὸν κύκλον, μὲ βάση  
τοὺς ὁποίους διακρίνεται ἀντίστοιχα ἡ ποίησή του σὲ φιλοσοφικὴ,  
ἱστορικὴ καὶ ἡδονικὴ. Ἀπὸ καλλιτεχνικὴ ἀποψη, εἶναι φανερό ὅτι ὁ  
ποιητὴς ἔχει περάσει ὀριστικὰ πιά σὲ μιὰ περίοδο ποιητικοῦ ρεαλισμοῦ.  
Ὡστόσο, καὶ σ' αὐτὴ τὴν νέα περίοδο, διακρίνονται κάποιες ἐσωτε-  
ρικές τομές, μὲ κυριότερη ἐκεῖνη τοῦ 1917/18, ὅποτε, ἐλευθερωμένος  
ὁ ποιητὴς ἀπὸ ὄλων τῶν εἰδῶν τίς κοινωνικές δεσμεύσεις καὶ προκα-  
ταλήψεις, ἀποφασίζει νὰ προχωρήσει τὴ ρεαλιστικὴν του διατύπωση σὲ  
ἄρια πολὺ τολμηρὰ καὶ πολὺ νεοτερικὰ, ἐντείνοντας καὶ ἀποσαφηνίζο-  
ντας τὴν ἰδιομορφίαν τῶν ἐρωτικῶν του ποιημάτων, ἀλλὰ καὶ ὀξύνο-  
ντας καὶ βαθαίνοντας τὴν πολιτικὴν κριτικὴν του. Σημαντικὰ δείγματα  
τῆς ὕστερης αὐτῆς καθαφικῆς περιόδου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐρωτικὴν, κοι-  
νωνικὴν καὶ πολιτικὴν προώθηση τῆς ποιητικῆς τέχνης τοῦ Καβάφου,  
ἀποτελοῦν ποιήματα ὅπως τὰ: *Δύο νέοι 23 ἕως 24 ἐτῶν*, *Ὡραῖα λου-  
λούδια κι ἄσπρα ὡς ταῖριαζαν πολὺ*, *Ρωτοῦσε γιὰ τὴν ποιότητα*, *Μέ-  
ρες τοῦ 1908*, *Μύρης*, *Ἀλεξάνδρεια τοῦ 340 μ.Χ.*, *Ἐν μεγάλῃ  
Ἑλληνικῇ Ἀποικίᾳ*, *200 π.Χ.*, *Ἐν πορείᾳ πρὸς τὴν Σινώπην*, *Ἄς  
φρόντιζαν*, *Στὰ 200 π.Χ.*, καθὼς καὶ τὸ τελευταῖον ποίημα πὸ ἔγραψε  
ὁ Καβάφης, ἀλλὰ δὲν πρόφτασε νὰ τὸ τυπώσει, τὸ *Εἰς τὰ περίχωρα  
τῆς Ἀντιοχείας*.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ κυριότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια σηματοῦ-  
ουν τὴν τελευταία καί, ἀναλογικὰ, μεγάλῃ αὐτὴ περίοδο τῆς συγγρα-  
φικῆς ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρινου ποιητῆ (1900-33), θὰ πρέπει νὰ  
ἀναφερθοῦν τὰ ἑξῆς: Στὰ 1907 ἡ ἐγκατάστασή του στὸ περίφημον  
σπίτι-ἐργαστήρι τῆς ὁδοῦ Λέψιους, ὅπου καὶ θὰ περάσει τὸ ὑπόλοιπον  
τῆς ζωῆς του δημιουργῶντας τὸ σημαντικότερον τμήμα, ποσοτικὰ καὶ

ποιοτικά, τοῦ ἔργου του. Σημάδια ὅτι ὁ Καβάφης ἀρχίζει νὰ πιστεύει ὀλοένα καὶ περισσότερο στὴ συγγραφικὴ του προσωπικότητα καὶ ὅτι μετατρέπεται σιγά-σιγά ἀλλὰ σταθερὰ σὲ ἓνα συνειδητὸ καὶ τίμιο τεχνίτη πού προσηλώνεται μὲ αὐταπάρνηση στὸ ἔργο του, πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸ 1909 ἀρχίζει νὰ συγγράφει τὴ Γενεαλογία του, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1912 καὶ πέρα τὰ ἔξοδα τῆς ἐνδυμασίας του μειώνονται σχεδὸν στὰ μισά. Τὸ 1914 κάνει τὴν πιὸ σημαντικὴ ἴσως γνωριμία τῆς ζωῆς του. Γνωρίζει καὶ συνδέεται μὲ μιὰ μεγάλη φίλια μὲ τὸ γνωστὸ Ἀγγλο μυθιστοριογράφο Ἔντουαρντ Μόργκαν Φόρστερ,<sup>7</sup> ὁ ὁποῖος θὰ παρουσιάσει πέντε χρόνια ἀργότερα πρῶτος τὸν Καβάφη στὸ ἀγγλικὸ ἀναγνωστικὸ κοινό. Τὸ 1917 γνωρίζεται μὲ ἓνα ἄλλο «μυθικὸ» πρόσωπο τῆς καθαφικῆς βιογραφίας, τὸν κατὰ ἄλλους παράνομο γιὸ του καὶ κατὰ ἄλλους ἐρωτικὸ του σύντροφο καὶ φίλο καί, πάντως, μετέπειτα γενικὸ κληρονόμο του, τὸν Ἀλέκο Σεγκόπουλο. Λίγα χρόνια ἀργότερα (1921), καὶ ἐνῶ προτείνεται νὰ προβιβαστεῖ σὲ τμηματάρχην, γράφει στους προΐσταμένους του ὅτι γιὰ προσωπικούς λόγους δὲν ἐπιθυμῆ νὰ ἀνανεώσει τὸ συμβόλαιον ἐργασίας του μὲ τὴν Ὑπηρεσία πού λήγει τὸν ἐπόμενον Μάρτιο. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1922 παραιτεῖται καὶ χωρὶς καμιὰ περίσπαση («ἐπιτέλους ἐλευθερώθηκα ἀπ' αὐτὸ τὸ μισητὸ πρᾶγμα») θὰ ἀφοσιωθεῖ στὴ συμπλήρωση τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Στὰ 1923 πεθαίνει καὶ ὁ τελευταῖος ἐν ζωῇ ἀδελφός του, ὁ Τζῶν, σίγουρα ὁ πιὸ ἀγαπητὸς στὸν ποιητὴ, ἀφοῦ πέρα ἀπὸ τὴ στοργὴ καὶ τὴν ἀγάπην πού τοῦ ἔδειξε σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του, ἰδίως ὅμως στὰ νεανικά του χρόνια, ὑπῆρξε καὶ ὁ πρῶτος θαυμαστής, φίλος καὶ μεταφραστὴς τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Τὸ 1926 ἡ κυβέρνησις τοῦ δικτάτορα Πάγκαλου ἀπονέμει στὸν Καβάφη τὸ παράσημον τοῦ Φοίνικος, διάκριση τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς ἀποδέχεται ὑποστηρίζοντας ὅτι «Τὸ παράσημον μοῦ τὸ ἀπένευμε ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία, τὴν ὁποία σέβομαι καὶ ἀγαπῶ. Ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ παρασήμου θὰ εἶναι προσβολὴ ἐκ μέρους μου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν γι' αὐτὸ καὶ τὸ κρατῶ». Τὸν ἐπόμενον χρόνον (1927) γνωρίζεται μὲ τὸ Νίκο Καζαντζάκη,<sup>8</sup> ἐνῶ τὸ 1928, στὸ Ἐντευκτήριον τῶν Γραμμάτων» εἰρωνεύεται τὸν Σκίπη<sup>9</sup> καὶ ὑπερασπίζεται τὸ Σικελιανό.<sup>10</sup> Τὸ Δεκέμβριον τῆς ἴδιας χρονίᾳς τὸν ἐπισκέπτεται ὁ ἀρχηγὸς τοῦ φουτουρισμοῦ Μαρινέτι.<sup>11</sup> Στὸ μεταξύ ἀπὸ τὸ 1930 καὶ πέρα ὁ ποιητὴς ἀρχίζει νὰ ὑποφέρει ἀπὸ τὸ λάρυγγά του. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1932 οἱ γιατροὶ διαπιστώνουν καρκίνον τοῦ λάρυγγα. Φεύγει τότε γιὰ τὴν Ἀθήναν, ὅπου τοῦ γίνεται τραχειοτομία. Ὁ

ποιητής δὲν μπορεῖ νὰ μιλάει πιά. Σημειώνει μόνο σὲ μερικά χαρτιά διάφορες παραγγελίες, συνήθως πρακτικῆς φύσης. Τὴν ἴδια χρονιά ὁ Μητρόπουλος<sup>12</sup> μελοποιεῖ δέκα ποιήματά του. Πίσω στὴν Ἀλεξάνδρεια, μὲ τὴν υἱεία του νὰ χειροτερεύει συνεχῶς, δουλεύει στὸ κρεβάτι τὸ τελευταῖο του ποίημα. Ἀρχῆς Ἀπριλίου μεταφέρεται στὸ Ἑλληνικὸ Νοσοκομεῖο, παθαίνει συμφορήση τὸ Σάββατο 29 Ἀπριλίου, μέρα τῶν γενεθλίων του καὶ πεθαίνει στὶς δύο τὸ πρωί.

Ὁ Καβάφης, ὅσο ζοῦσε, δὲν ἐξέδωσε ποτὲ συγκεντρωμένο ὀλόκληρο τὸ ποιητικὸ του ἔργο, τὸ ὁποῖο, ἄλλωστε, συμπλήρωνε ὡς τὴν τελευταία στιγμή τοῦ βίου του. «Ἔχω», ἔλεγε, «νὰ γράψω ἀκόμη εἰκοσιπέντε ποιήματα», ὅσα περίπου εἶναι καὶ τὰ ἀνέκδοτα «ἀτελῆ» ποιήματα πού βρέθηκαν στὸ Ἀρχεῖο του καὶ τὰ ἐτοίμασε πρὸς ἔκδοση ἢ Ρενάτα Λαβανίσι. Οὔτε, φυσικά, πραγματοποιήσε ποτὲ μιὰ κανονικὴ ἐμπορικὴ ἔκδοση. Ἀκολούθησε ἓνα δικό του, ιδιόρρυθμο σύστημα ἔκδοσης καὶ κυκλοφορίας τοῦ ἔργου του, τὸ ὁποῖο καὶ προκάλεσε πολλές συζητήσεις στὸ χῶρο τῶν καβαφικῶν μελετῶν. Ὅπωςδήποτε, τὸ μείζον αὐτὸ φιλολογικὸ πρόβλημα, λύθηκε ὀριστικά τὸ 1966 μὲ τὴν διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Γ. Π. Σαββίδη πού εἶχε ὡς ἀντικείμενο τὶς *Καβαφικὲς Ἐκδόσεις*. Περιληπτικά μπορεῖ νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ὑπῆρξαν τρία διαφορετικὰ στάδια ἐκδοτικῆς τακτικῆς τοῦ Καβάφη, σὲ «μονόφυλλα», «τεύχη» καὶ «συλλογές» (θεματικὲς καὶ χρονολογικὲς), τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν τρεῖς διαφορετικὲς φάσεις στὴν ἱστορία τῆς καβαφικῆς ποίησης. Ἡ μέθοδος τῶν «μονοφύλλων» χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ 1891 ὡς καὶ τὸ 1904, ὅποτε ὁ ποιητὴς τυπώνει τὸ πρῶτο «τεύχος» μὲ 21 ποιήματα. Ἡ πρώτη χρονολογικὴ «συλλογὴ» του κυκλοφόρησε, ἰδιωτικά πάντα κατὰ τὴν πάγια τακτικὴ του, τὸ 1912 καὶ ἡ πρώτη θεματικὴ «συλλογὴ» του τὸ 1917. Γιὰ πρώτη φορὰ συγκεντρωμένο ὀλόκληρο τὸ σῶμα τῆς ἀναγνωρισμένης καβαφικῆς ποίησης, κυκλοφόρησε τὸ 1935 μὲ ἐπιμέλεια τῆς Ρίικας Σεγκοπούλου, ἐνῶ σήμερα κυκλοφοροῦν ἔγκυρες ἐκδόσεις τῶν «ἀναγνωρισμένων», τῶν «ἀνέκδοτων» καὶ τῶν «ἀποκηρυγμένων» ποιημάτων τοῦ Καβάφη, φροντισμένες ἀπὸ τὸν Γ. Π. Σαββίδη καὶ ἀναμένεται ἡ ἔκδοση τῶν «ἀτελῶν» ἀπὸ τὴν Λαβανίσι.

Τὸ λιγοστὸ σὲ ποσοστὸ ἔργο τοῦ «ἀκριβέστερου ἐξόριστου ἄρχοντα τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου» καὶ μ' ὅλες τὶς δυσκολίες διακίνησής του πρὸς τὸ πλατὺ κοινὸ γιὰ ἄρκετὰ χρόνια, ἐξαιτίας τοῦ ἐκδοτικοῦ συστήματος πού εἶχε προκρίνει ὅσο ζοῦσε ὁ ποιητὴς, κατόρθωσε νὰ ἐπιβληθεῖ καὶ

νά στερεώσει ὅσο κανένα ἄλλο ἔργο τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ τή φήμη του σέ παγκόσμια κλίμακα, χάρη στήν ἐξαιρετική του ποιότητα, τήν ἀνθεκτικότητα καί τήν πρωτοποριακή του τόλμη. Τοῦτο πιστοποιεῖται καί ἀπό τὸ γεγονός ὅτι ὅλη ἡ σύγχρονη, παραδοσιακὴ εἴτε μοντέρνα κριτικὴ, καθὼς καί ἡ νεότερη φιλολογικὴ ἐπιστῆμη πὺ ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὴ νεοελληνικὴ ποίηση στήν Ἑλλάδα, τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἰταλία, τὴν Ἀμερικὴ καί σὲ ἄλλες χώρες, ἀσκειῖται σήμερα καί δοκιμάζεται ἀποδοτικὰ μὲ νέες ἀναλυτικὲς τομὲς καί κριτικὲς προσεγγίσεις στὸ πρωτεῖο αὐτὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ὄγκο τῆς βιβλιογραφίας πὺ τὸ περισφίγγει, παραμένει πάντα δροσερὸ καί ἀκμαῖο, καινούργιο καί ἀνεξάντλητο σὲ νοήματα καί σοφία.

1985

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- Τ. Ἄγρας, *Κριτικά*, τ. 1 (Αθήνα 1980).
- Γ. Βρισμιτζάκης, *Τὸ ἔργο τοῦ Κ.Π. Καβάφη* (Αθήνα 1975).
- Μ. Yourcenar, *Κριτική παρουσίαση τοῦ Κωνσταντίνου Καβάφη* (Αθήνα 1983).
- Γ. Δάλλας, *Ὁ Καβάφης καὶ ἡ δεύτερη Σοφιστική* (Αθήνα 1984).
- Γ. Θέμελης, *Ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη* (Θεσσαλονίκη 1970).
- E. Keeley, *Ἡ Ἀλεξάνδρεια τοῦ Καβάφη* (Αθήνα 1979), Τ. Μαλάνος, *Ὁ ποιητὴς Κ.Π. Καβάφης* (Αθήνα 1933), 1957).
- Μ. Περίδης, *Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Καβάφη* (Αθήνα 1948).
- Μ. Πιερὴς, *Κ.Π. Καβάφης: ἔφοδος στὸ σκοτάδι. Ἡ ἐξελικτικὴ πορεία* (Αθήνα 1982).
- Γ.Π. Σαββίδης, *Οἱ Καβαφικὲς Ἐκδόσεις* (Αθήνα 1966).
- Ι.Α. Σαρεγιάννης, *Σχόλια στὸν Καβάφη* (Αθήνα 1964).
- Γ. Σεφέρης, *Δοκιμὲς* (Αθήνα 1962, 1974).
- Σ. Τσίρκας, *Ὁ Καβάφης καὶ ἡ ἐποχὴ του* (Αθήνα 1958).

Δημήτρης Δασκαλόπουλος

## ΟΙ ΚΑΒΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΗΜΕΡΑ

«ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΕΙΝΑΙ Η ΣΥΝΤΕΛΕΙΑ μιᾶς γέννησης» μᾶς εἶπε ὁ Σεφέρης. Πράγματι. Γιατί τότε ἀκριβῶς, μὲ τὸ θάνατο, ἀρχίζει νὰ ζεῖ αὐτοδύναμα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ δημιουργό του τὸ τελειωμένο — καὶ ὄχι ἀναγκαστικά ὀλοκληρωμένο— ἔργο. Ὁ ποιητὴς Κωνσταντῖνος Καβάφης, πού εἶχε πολὺ πρῶιμα ἐξορκίσει τὸ μέλλον τοῦ ἔργου του μὲ τούς στίχους:

*ἐγὼ στήν Τράπεζα τοῦ Μέλλοντος ἐπάνω  
πολὺ ὀλίγα συναλλάγματα θὰ βγάλω*

δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ διανοηθεῖ ὅτι, μισὸν αἰῶνα μετὰ τὸ θάνατό του, ἓνα ἐλληνικὸ πανεπιστήμιο —καὶ μάλιστα θετικοῦ προσανατολισμοῦ— θὰ τοῦ ἀφιέρωνε τὸ Τρίτο Συμπόσιο Ποίησης, στὰ πλαίσια ἐνὸς εὐρύτερου ἐπετειακοῦ ἑορτασμοῦ. Ἀκόμα πιὸ δύσκολο θὰ ἦταν νὰ φανταστεῖ ὅτι τὸ Συμπόσιο αὐτὸ θὰ γινόταν στήν Πάτρα, σὲ μιὰ πόλη δηλαδὴ ὅπου εἶχε σεργιανίσει γιὰ τρεῖς μέρες, περαστικὸς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1901.

Μέχρι τότε ἐλάχιστα πράγματα εἶχαν γραφεῖ γιὰ τὴν ἀόριστη γοητεία τῆς ποίησης τοῦ Καβάφη, «λίγες γραμμὲς μονάχα βρίσκονται γιὰ σένα», ὅπως λέει ὁ ἴδιος γιὰ τὸν «Καίσαρίωνα». Τί τελικὰ ἀπέφερε αὐτὸ τὸ ταξίδι τὸ ξέρουμε πάνω κάτω ὅλοι μας: τὴ γνωριμία μὲ τὸν Ξενόπουλο καί, μετὰ δύο χρόνια, τὸ περιβόητο ἄρθρο «Ἐνας ποιητής», ἄρθρο ἱστορικῆς σημασίας ἀλλὰ πού, προσωπικὰ τουλάχιστο, μό-

νο με κάποια συγκατάβαση θα το περιλάμβανα στις πιο εύτυχισμένες στιγμές του κριτικού Ξενόπουλου. Με τον Ξενόπουλο αρχίζει η ανάμετρησή της ελληνικής κριτικής με το καθαφικό έργο. Μια ανάμετρησή συχνά γοητευτική, συχνότερα διασκεδαστική και όπωσδήποτε αρκετά διδακτική.

Το Νοέμβριο του 1932, λίγους μήνες πριν από τον σκληρό Άπριλη της επόμενης χρονιάς, κυκλοφόρησε το καθαφικό αφιέρωμα του περιοδικού *Ο Κύκλος* —το πρώτο ουσιαστικό αφιέρωμα στον ποιητή. Έκει δημοσιεύτηκε το «Σχεδιάσμα Καθαφικής Βιβλιογραφίας» του Γ. Κ. Κατσιμπάλη. Η εργασία αυτή θέτει σπερματικά και προδρομικά μια σειρά προβλημάτων που έχουν σχέση με τη μελέτη και την έρευνα του έργου του Άλεξανδρινού. Το κεφαλαϊώδες κεντρικό πρόβλημα ήταν —και παρέμεινε άλλο για αρκετές δεκαετίες— αυτό του καθαφικού έργου σε συνάρτηση με την εκδοτική συμπεριφορά του δημιουργού του. Συνήθως προτείνεται ένα άλλοθι, ότι δηλαδή η κριτική σκιαμαχούσε μ' ένα σκόρπιο και δυσεύρετο έργο, που εκτοξευόταν από την όδο Λέψιους με τη μορφή συστημένων, ονομαστικῶν προκηρύξεων. Και όμως ο Καβάφης ετύχησε, όσο ζούσε, να δει κάποιες λαμπρές εργασίες για την ποίησή του, όπως του Βρισιμιτζάκη, του Άγρα, του Σαρεγιάννη, και, στα τελευταία του, του Κ. Θ. Δημαρά, του Παπατσώνη και του πολυώνυμου Σπιέρου.

Το 1935 κυκλοφορούν συσσωματωμένα τα ποιήματα του Καβάφη —ή γνωστή ως «έκδοση Καλυμούχου». Βιβλίο με υπέρμετρες εκδοτικές φιλοδοξίες και με εμφανέστατη την πρόθεση για «μνημειακή» παρουσίαση των ποιημάτων του καθαφικού κανόνα, αποφεύγει να θίξει τα πάμπολλα ζητούμενα μιᾶς πραγματικά φιλολογικῆς έκδοσης. Η φιλολογικῆ επιμέλεια τῆς Ρίκας Σεγχοπούλου δὲ σημαίνει τίποτε ἄλλο, φαντάζομαι, παρά τὴν πιστὴ μεταφορὰ τῶν ποιητικῶν κειμένων τοῦ Καβάφη ἀπὸ τὰ κατὰ καιροὺς μονόφυλλα σ' ἕνα ἐνιαῖο σῶμα. Τὸ βιβλίο λοιπὸν αὐτό, πὺ ἀκόμη καὶ σήμερα θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς τῆς ἐκδοτικῆς τέχνης ὡς «τὸ ὠραιότερο πὺ κυκλοφόρησε ποτὲ στὴν Ἑλλάδα»,<sup>1</sup> πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι θρίσκεται ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴ συμπεριφορὰ καὶ βούληση τοῦ ποιητῆ, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστὴ ὅσο ζῶσε ὁ ἴδιος. Ὁ Σεφέρης πὺ, ὅπως γράφει, ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν ἐκδοση αὐτὴ τὴν ἐντύπωση ἑνὸς βιβλίου ποιημάτων τοῦ Paul G6raldy «φτιαγμένου γιὰ τὸ boudoir παριζιάνας κοκότας», φανταζόταν ἀπὸ τὸ 1941 μιὰ πλήρη ἐκδοση Καβάφη,



«... τυπωμένη γυμνά, καθαρὰ καὶ ἀπέριττα, μὲ τὶς παραλλαγές τῶν ποιημάτων του ποὺ δὲν εἶναι καὶ τόσο λίγες, μὲ τὸ καθετὶ ποὺ ἔγραψε ὁ Καβάφης σὲ στίχο ἢ σὲ πρόζα (τὰ ἀποκηρυγμένα του ποιήματα γνωστὰ σὲ ὅσους τὰ θέλουν, δὲν μποροῦνε πιά νὰ τὸν βιάψουν καθόλου) μὲ ὀρισμένες, ἀπαραίτητες, χρονολογίες· μὲ μιὰ κάποια μεγαλύτερη φροντίδα τέλος πάντων γιὰ τὸ ἔργο αὐτό, ποὺ ξέρομε πόσο ἀπέριττο τὸ γύριψε νὰ τὸ κάνει ὁ ποιητής. Δὲν εἶναι πολλὰ αὐτὰ ποὺ ζητῶ. Τὰ περισσότερα θὰ ἦταν μιὰ πραγματικὴ κριτικὴ ἔκδοση ὅπου ὀλωσδιόλου ἀπρόσωπα καὶ φιλολογικὰ θὰ εἶχαν σημειωθεῖ ὅλες οἱ ἱστορικὲς πληροφορίες, ὅλα τὰ κείμενα ποὺ σκηνοθετοῦν μὲ κάποιον τρόπο αὐτὴ τὴν ποίηση».<sup>2</sup>

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ χρόνια τοῦ πολέμου ἄρχισαν νὰ πυκνώνουν οἱ μελέτες καὶ τὰ βιβλία γιὰ τὸν Καβάφη, σποραδικές ὑπῆρξαν οἱ φιλολογικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς συνεισφορές, μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ '60. Ἀρχίζω μὲ τὴν ἀξιόλογη ἐργασία τοῦ Pontani «Fonti della Poesia di Cavafis», δημοσιευμένη τὸ 1940, ὅπου ἀνιχνεύονται οἱ πηγές 52 καβαφικῶν ποιημάτων. Τὸ 1943 κυκλοφορεῖ ἡ θεμελιακὴ «Βιβλιογραφία Κ. Π. Καβάφη» τοῦ Κατσίμπαλη. Τὴν ἴδια χρονιά στήν Ἀλεξάνδρεια ὁ Τίμος Μαλάνος δημοσιεύει —σὲ μιὰ πολὺ πρῶμη ἔκδοση Ἀπάντων του, ποὺ περιορίστηκε σὲ δύο μόνον τομῆδες, οὐσιαστικὰ μὲ συγκεντρωσὴ τῶν μέχρι τότε καβαφικῶν μελετῶν του— τὴν ἐργασία του «Ἡ μυθολογία τῆς καβαφικῆς πολιτείας», ἐργασία πολὺ πρὸς ἐνδιαφέροντα —ἀπὸ ἐρευνητικῆς τουλάχιστον πλευρᾶς— ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ του βιβλίον τοῦ 1933. Τὸ 1946 ὁ Σεφέρης θὰ ἐγκαινιάσει μιὰ νέα ἐρμηνευτικὴ τοῦ Καβάφη μὲ τὴν διάλεξή του «Κ. Π. Καβάφης, Θ. Σ. Ἐλισσιόπουλος». Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ θὰ ἀποτελέσει ἀφετηρία τοῦ Στρατῆ Τσίρκα γιὰ νὰ ἀνασυγκροτήσῃ μέσα ἀπὸ μιὰ δική του ὀπτικὴ τὸν Καβάφη καὶ τὴν ἐποχὴν του. Τὸ ὁμότιτλο βιβλίον του —ὅπου συσσωρεύονται καὶ συνωθοῦνται πλῆθος στοιχείων καὶ πληροφοριῶν, ὅχι πάντα ὀργανικὰ δεμένων μὲ τὸν ποιητὴ— θὰ ἀποφέρει στὸν Τσίρκα πολλὰ καὶ ἑτερόκλητα πράγματα: ἓνα δυσεξήγητο κρατικὸ βραβεῖο... μυθιστορηματικῆς βιογραφίας, μιὰ ἰσόβια ἀντιδικία μὲ τὸν Τίμο Μαλάνο καὶ μιὰ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ κόμμα, ἀπὸ τὸ κόμμα ποὺ θεωροῦσε τὸν Καβάφη ποιητὴ τῆς παρακμῆς, ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν τερατώδη υγείαν τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ.

Τὸ 1948 ἐμφανίζεται τὸ βιβλίον τοῦ Μιχάλη Περίδη *Ὁ Βίος καὶ τὸ*

Ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Καβάφη. Ἐδῶ ἔρχονται γιὰ πρώτη φορά στο φῶς αὐτούσια στοιχεῖα ἀπὸ ἓνα μέρος τοῦ Ἀρχείου τοῦ ποιητῆ. Τὴν ἴδια χρονιὰ ὁ «Ἰκαρος» κυκλοφορεῖ τὴν πρώτη ἀθηναϊκὴ ἔκδοση τῶν ποιημάτων τοῦ Καβάφη, ποὺ θὰ ἀνατυπωθεῖ τὸ 1952 καὶ τὸ 1958. Φαντάζομαι ὅτι κάποια ἀπ' αὐτὲς τὲς τρεῖς ἐκδόσεις τῶν καθαφικῶν ποιημάτων στάθηκε, γιὰ πολλοὺς ἀπ' ὅσους βρισκόμαστε σ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα, ἡ πρώτη ὀλοκληρωμένη —καὶ ὄχι πλέον ἀνθολογικὴ— πηγὴ γνωριμίας μὲ τὴν ποίηση τοῦ Ἀλεξανδρίνου. Οἱ νεότερες γενιὲς μέχρι καὶ σήμερα ὑπῆρξαν πιὸ τυχερές: γνώρισαν τὸν Καβάφη μέσα ἀπὸ τὴν ἔγκυρη, τυποποιημένη, δίτομη ἔκδοση τοῦ 1963, ποὺ ἐπιμελήθηκε φιλολογικὰ ὁ καθηγητὴς Γιώργος Σαββίδης. Τὸ 1963, ἔτσι κι ἄλλιως, ἀποτελεῖ ἓνα ὁρόσημο γιὰ τὲς καθαφικὲς μελέτες. Ὁ ἑορτασμός τῶν 100 χρόνων ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ποιητῆ ἀποφέρει μιὰ πλούσια συγκομιδὴ δημοσιευμάτων.<sup>3</sup> Παράλληλα μὲ τὴ νέα ἔκδοση τῶν ποιημάτων, συγκεντρώνονται γιὰ πρώτη φορά τὰ πεζὰ τοῦ Καβάφη. Ταυτόχρονα δημοσιεύεται ἡ πρώτη ἐνημερωτικὴ ἔκθεση γιὰ τὸ σύνολο τοῦ καθαφικοῦ Ἀρχείου, ποὺ περιέρχεται πλέον σὲ ἀρμόδια χέρια καὶ ἀρχίζει νὰ παίρνει, μὲ βραδὺ ὁμολογουμένως ρυθμὸ, τὸ δρόμο τῆς δημοσιότητας. Ἀπὸ τὰ πολλὰ μελετήματα τῆς ἴδιας χρονιᾶς σημειώνω δύο βασικὲς ἐργασίες: τὸ «Σχεδιάγραμμα Χρονογραφίας» τοῦ Στρατῆ Τσίρκα καὶ τὸ βιβλιογραφικὸ δοκίμιο τοῦ Γιώργου Σαββίδη μὲ τίτλο: «Οἱ πέντε πρῶτες ἐκδόσεις ποιημάτων τοῦ Κ. Π. Καβάφη». Μὲ τὸ δοκίμιο αὐτὸ παραβιάζονται οἱ πρῶτες κλειδαριές τῆς ἐφτασφράγιστης μέχρι τότε ἐκδοτικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Καβάφη. Τὸ 1966 ἡ θεμελιακὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Σαββίδη *Οἱ Καθαφικὲς Ἐκδόσεις (1891-1932), Περιγραφή καὶ Σχόλιο* θὰ δώσει ὀριστικὴ λύση σ' ἓνα μοναδικὸ —τουλάχιστο γιὰ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο— φιλολογικὸ πρόβλημα. Τὸ βιβλίον αὐτὸ διεκδικεῖ δύο ἀκόμη τίτλους: εἶναι ἡ πρώτη διατριβὴ μὲ θέμα τὸν Καβάφη, καὶ ἐπιπλέον, ἡ πρώτη διατριβὴ μὲ καθαρὰ βιβλιογραφικὸ θέμα ποὺ ἐγκρίνεται ἀπὸ ἑλληνικὸ πανεπιστήμιο. Τὸ ἐντυπωσιακότερο μέχρι σήμερα τμῆμα τοῦ καθαφικοῦ Ἀρχείου ἔρχεται στο φῶς τὸ 1968: πρόκειται γιὰ τὸν ἐπιβλητικὸ τόμο *Ἀνέκδοτα ποιήματα*, ὑποδειγματικὸ βιβλίον καὶ γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ παρουσίαση τῶν ποιημάτων. Δὲν θὰ ἐξαντλήσω ἐδῶ ὅλους τοὺς τίτλους τῶν μέχρι σήμερα δημοσιευμάτων ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον Καβάφη. Μπορῶ ὅμως νὰ ἀνακοινώσω ὅτι πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1983 θὰ κάνει τὴν ἐμφάνισή της μιὰ περιοδικὴ ἔκδοση μὲ τίτλο «Καθαφικά» ὅπου θὰ δη-

μοσιεύεται κατὰ βάση ἀρχαϊκὸ καβαφικὸ ὕλικὸ καὶ συναφεῖς ἐρευνητικὲς ἐργασίες (πίνακες ὀνομάτων, εὐρετήρια, βιβλιογραφικὰ κτλ.). Αὐτὰ ποὺ ἀνέφερα, ἐκεῖνα ποὺ παρέλειψα καὶ ὅσα θὰ δημοσιευτοῦν, νομίζω ὅτι ἀποδεικνύουν ἀνυπόστατη καὶ παλαιότερη ἄποψη περὶ ὀλιγογράφου Καβάφη. Ταυτόχρονα ἀναδεικνύουν καὶ τονίζουν τὴν ἐνότητά τοῦ ἔργου του.

Γιὰ νὰ ολοκληρώσω τὴ σημερινὴ εἰκόνα τῶν καβαφικῶν σπουδῶν, ὀφείλω νὰ ἀναφέρω κάποιες ἐργασίες ὑποδομῆς, ποὺ ἔχουν διευκολύνει τὰ τελευταῖα χρόνια ὄχι μόνον τὴν ἔρευνα ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχραιμότερη ἀπὸ ἄλλοτε λογοτεχνικὴ κριτική. Πρόκειται γιὰ τὸ Καβαφικὸ Λεξικὸ ποὺ συνέταξαν ἡ Gina Lorando, ἡ Lucia Marcheselli καὶ ἡ Anna Gentilini τὸ 1970 στὴν Πάντοβα. Ἀκολουθεῖ χρονολογικὰ ἡ βιο-βιβλιογραφικὴ ἔρευνα, ὅπως τὴ χαρακτηρίζει ὁ συγγραφέας τῆς, Ἱστορικὰ καὶ ἄλλα πρόσωπα στὴν ποίηση τοῦ Καβάφη τοῦ Κυριάκου Ντελόπουλου, μὲ τρεῖς ἐκδόσεις μέχρι σήμερα. Ἐπισημαίνω ἀκόμη τίς ἐρευνητικὲς ἐπιδόσεις τοῦ Κυριάκου Μεταξᾶ στὸ Λονδίνο γύρω ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ στοιχεῖα τῆς οἰκογένειας τοῦ ποιητῆ, καθὼς καὶ τὴν ἀμετακίνητη προσήλωσή τοῦ Βαγγέλη Καραγιάννη στὰ γενεαλογικὰ τοῦ Καβάφη. Ἀκόμη μνημονεύω τὸ *Ριμάριο Καβάφη* (Θεσσαλονίκη 1974) τοῦ Χαράλαμπου Καραόγλου, ὁ ὁποῖος ἔχει δώσει καὶ ἄλλα ἐλπιδοφόρα δείγματα ἀπὸ τὴν ἐπαφή του μὲ τὴν ποίηση τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ καὶ τὸν χρησιμοτάτο *Πίνακα λέξεων τῶν 154 ποιημάτων τοῦ Ξενοφώντα Κοκίλη*. Τέλος, θίγοντας ἀπλῶς ἓνα ἀδιερεύνητο ἀκόμα θέμα: τὸν ἐπιστολογράφου Καβάφη, θυμίζω ὅτι ἔχουν ἐκδοθεῖ, αὐτοτελῶς —ἀπὸ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα αὐτῆ τῆ φορά—, οἱ ἐπιστολές τοῦ ποιητῆ πρὸς τὸν Μάριο Βαϊάνο (μὲ ἐπιμέλεια Ε. Μόσχου) καὶ τρεῖς ἐπιστολές πρὸς τὸν Πόλυ Μοδινό, φροντισμένες ἀπὸ τὸν ἀποδέκτη τους.

Ἔχω τὴν ἐντύπωση πὼς ἡ εἰσήγησή μου θὰ ἦταν λειψή, ἂν δὲν ἀνέφερα —ἔστω καὶ ἐπὶ τροχάδην— μιὰ ζωογόνα πηγὴ ποὺ ἀρδεύει σὲ παγκόσμιον κλίμακα τίς καβαφικὲς ἔρευνες. Πρόκειται γιὰ τίς μεταφράσεις τοῦ καβαφικοῦ ἔργου στὸ ἐξωτερικόν. Ἡ παγκοσμιότητα τῆς ποίησης τοῦ Καβάφη δὲν εἶναι λόγος κενός, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει σχεδὸν εὐρωπαϊκὴ χώρα στὴν ὁποία νὰ μὴν ἔχει μεταφραστῆ τὸ ἔργο του (ἀναφέρω ὡς ὀριακές, γλωσσικὰ καὶ γεωγραφικὰ, περιπτώσεις τὴν Ἀλβανία, τὸ Ἰσραήλ, τὴν Τουρκία). Τὸ ἴδιο περίπου συμβαίνει καὶ μὲ τὴ Βόρεια καὶ Νότια Ἀμερικὴ (πρὶν ἀπὸ λίγους μόλις

μῆνες εἶχαμε μιὰ ἐντυπωσιακὴ —ὅπως δείχνουν τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα— εἴσοδο τοῦ Καβάφη καὶ στὴ Βραζιλία). Παραμερίζω —χωρὶς καθόλου νὰ σημαίνει ὅτι τὰ παραγνωρίζω— τὰ λοιπὰ ὀνόματα τῶν μεταφραστῶν τοῦ Καβάφη καὶ ἔρχομαι νὰ σταθῶ σὲ δύο ἀνθρώπους τῆς παλιᾶς —μὰ πάντα θαλερῆς— φρουρᾶς τῶν μεταφραστῶν. Κυρίες καὶ κύριοι, σᾶς καλῶ νὰ ἀναλογιστοῦμε μὲ ἀνυπόκριτη τιμὴ τὸν Ὀλλανδὸ Blanken καὶ τὸν Ἰταλὸ Filippo Maria Pontani. Ἡ ἰσόβια ἀφοσίωσή τους στὸ καθαφικὸ ἔργο ἔχει δημιουργήσει στὴ χώρα τοῦ καθενὸς μιὰ λαμπρὴ σταδιοδρομία τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλεξάνδρινου, ποὺ ἔχει εὐεργετικὸ ἀντίκτυπο στὸ σύνολο τῶν ἐκεῖ νεοελληνικῶν σπουδῶν.

Τὸ πολυδιάστατο καθαφικὸ ἔργο θὰ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ θὰ μᾶς προκαλεῖ γιὰ πάρα πολλὰ χρόνια ἀκόμη. Ἡ φετινὴ μείζων ἐρταστικὴ ἐπέτειος θὰ ἀποφέρει καινούρια πράγματα ποὺ θὰ τροφοδοτήσουν νέες μελέτες καὶ ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις. Ἐτοιμάζεται ἡ κριτικὴ ἔκδοση τῶν καθαφικῶν ποιημάτων καὶ ἡ αὐτοτελὴς ἔκδοση τῶν «Ἀποκηρυγμένων» ποιημάτων τοῦ Καβάφη. Καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γιώργο Σαββίδη. Παράλληλα ἡ Renata Lavagnini ἔχει ἐτοιμάσει γιὰ ἔκδοση τὰ ἀτελῆ ποιητικὰ σχεδιάσματα τοῦ Καβάφη, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχει κιόλας παρουσιάσει στὶς ἐνδιαφέρουσες μελέτες της. Ἔτσι μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι θὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ γνωριμία μας μὲ τὸ ἀκέραιο, ἀρτιμελὲς σῶμα τῆς καθαφικῆς ποίησης. Ὁ Βαγγέλης Καραγιάννης ξαναδιάβασε μὲ πολὺχρονη προσοχὴ τὸ καθαφικὸ κείμενο μὲ τὸν τίτλο «Γενεαλογία» ποὺ πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1948 καὶ θὰ μᾶς τὸ παραδώσει σύντομα χωρὶς λάθη καὶ παρανοήσεις, σὲ μιὰ νέα αὐτοτελὴ ἔκδοση. Ὁ Κυριάκος Ντελόπουλος προχωρεῖ κι αὐτὸς στὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐργασίας του «Γεωγραφικοὶ ὄροι στὴν ποίηση τοῦ Καβάφη». Ἐξάλλου, αὐτὴ τὴ στιγμή ἐτοιμάζονται τέσσερις διατριβές, ὅσο ξέρω, μὲ θέμα τὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξάνδρινου. Ἡ διατριβὴ τοῦ Μιχάλη Πιερχῆ ἔχει τίτλο «Τὸ Μέσα καὶ τὸ Ἔξω. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ποιητικῆς τοῦ Καβάφη» καὶ ὑποβάλλεται στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Σίδνεϋ. Ἡ διατριβὴ τῆς Diana Haas ἔχει τίτλο «Χριστιανοὶ καὶ εἰδωλόλατρες στὸ ἔργο τοῦ Καβάφη» καὶ ὑποβάλλεται στὴ Σορβόννη. Γιὰ τίς ἄλλες δύο δὲν ἔχω ἀκριβῆ στοιχεῖα. (Ἄν κάποιος γνωρίζει λεπτομέρειες ἅς τις ἀνακοινώσει). Πάντως —κι αὐτὸ δημιουργεῖ κάποιες σκέψεις καὶ ἐρωτηματικὰ— καὶ οἱ δύο τελευταῖες διατριβές ὑποβάλλονται σὲ πανεπιστήμια τοῦ ἔξωτερικοῦ, στὸ Λονδίνο καὶ στὸ Μπέρμι-

χαμ συγκεκριμένα. Καταλήγοντας, ἐλπίζω μέχρι τὸ τέλος τοῦ χρόνου νὰ ἔχει ἐκδοθεῖ ἢ τουλάχιστον νὰ ἔχει παραδοθεῖ στὸ τυπογραφεῖο ἢ «Βιβλιογραφία Κ. Π. Καβάφη» πὸ μὲ ἀπασχολεῖ ἕξι χρόνια τώρα. Ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ βιβλιογραφία ἀντλήσα τὰ στοιχεῖα πὸ σὰς παρουσίασα, γιὰ νὰ διαγράψω τὴν πορεία τῶν καβαφικῶν ἐρευνῶν μέχρι καὶ σήμερα. Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι ἔγινε ἀντιληπτὴ ἢ πρόθεσή μου νὰ ἐπιμείνω στὶς ἐργασίες πὸ ἀποβλέπουν στὸ φιλολογικὸ φωτισμὸ τοῦ καβαφικοῦ ἔργου, ἀφήνοντας ἔξω ἀπὸ τὰ περιορισμένα ἐξᾶλλου χρονικὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς εἰσῆγησης, τὴ λογοτεχνικὴ κριτικὴ. Εἶμαι πρόθυμος νὰ ἐπεξηγήσω τυχὸν ἀσάφειές μου ἢ νὰ ἀναγνωρίσω τὶς πιθανὲς παραλείψεις μου.<sup>4</sup>

Εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὴν προσοχή σας.